

ISBN 978-86-82873-21-1

ЗБОРНИК ИНСТИТУТА
ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ
I

ПОСВЕЋЕНО ДР ДРАГУ ЋУПИЋУ
ПОВОДОМ 75-ГОДИШЊИЦЕ ЖИВОТА

Уређивачки одбор:

др Гордана Јовановић, редовни професор, др Александар Лома,
дописни члан САНУ, др Предраг Пипер, дописни члан САНУ,
др Слободан Реметић, редовни члан АНУРС, др Стана Ристић,
научни саветник, др Срето Танасић, научни саветник

Главни уредник:
Срето Танасић

БЕОГРАД
2008

ISBN 978-86-82873-21-1

УДК 811.163.9'367

2008.

ДИМИТРИЈЕ Е. СТЕФАНОВИЋ, Београд-Будимпешта

НЕШТО О ЈЕЗИКУ БИБЛИЈСКИХ ЦИТАТА У АУТОБИОГРАФИЈИ СВЕШТЕНИКА ПЕТРА РИМСКОГ (1800-1874)

У аутобиографском спису Петра Римског, који је аутор почео писати 1860. године, већина библијских цитата је наведена на основу Вуковог српског превода Новог завета, с тим да је у њима (и)јекавштина екавизирана, а понеки облици тог превода су славенизирани, тј. реархаизирани.

Кључне речи: рускословенски, славеносрпски, српски народни језик, Вуков превод Новог завета, славенизација.

Свештеник и писац Петар Римски рођен је у Сентандреји, где је у месној српској школи стекао основно образовање. Због очеве преране смрти није могао да настави школовање, па се морао одредити за трговачки занат. Као трговачки помоћник радио је у Кечкемету и Липови. Незадовољан својим занимањем, после кратких колебања и неизвесности, 1820. године био је примљен у новоотворену богословију епископа будимског Дионисија Поповића. Као одличан ђак, живео је у владичином двору и од епископа је примао материјалну опскрбу за време школовања. Када је кренуо у будимску клерикалну школу, већ је познавао црквено појање, а самим тим и рускоцрквенословенски језик, па је као богослов а касније свештеник то познавање знатно продубио. Сигурно је јаку компоненту његовог образовања и интелектуалног стасања, нарочито у богословији, чинио славеносрпски језик, један од тадашњих типова књижевног језика код Срба, којим се у својим списима често користио. Од страних језика знао је мађарски, немачки и влашки. У време док је похађао богословску школу, савладао је латински језик на приватним часовима код Луке Милованова, који је тада у епископском двору био ангажован као „конзисторијални преводилац“ библијских и светоотачких текстова. Године 1826. Римски је примио свештенички чин и кратко време био парох у Вацу, а затим је до краја животога службовао у родној Сентандреји.

Поред више објављених и необјављених написа Римског, сачуван је и рукопис његове краће аутобиографије, на чијем почетку стоји: „писано [1]860. февр[уара] 15“, што би значило да је аутор тог датума почео да пише текст, али није извесно када је завршио. С обзиром на различитост пишчеве граfiје, нарочито у погледу правилности потеза на почетку, с једне стране, и мање правилног писма при крају текста, с друге стране, може се претпоставити да је дуже времена исписивана, можда, и годинама. Рукопис, писан преддуковским правописом, пре двадесетак година одштампан је као дипломатичко издање.¹

Аутобиографија је писана оним типовима књижевног језика којим су се многи савременици Римског у првој половини 19. века користили. То су српски народни језик, у случају Сентандрејца Римског, шумадијско-војвођанског дијалекта, и славеносрпски језик са правим славеносрбизмима, чија је основна особина „испреплетаност, интегрисаност црта различитих језика (српског, руског, и рускословенског) у једној речи или облику, што се одражава на лексичко-фонетско-морфолошком плану“², као и рускословенизмима, русизмима и српкословенизмима. Иако је понародњавање књижевног језика двадесетих година 19. века постајало све интензивније, а после 1847. године увођење Вуковог књижевног језика са народном основом представљало је незадрживи процес,³ сентандрејски свештеник у свом језичком изразу, почетком шездесетих година 19. века, а можда и нешто касније, има још подоста хибридних облика, као и правих рускословенизама и русизама. Најбројнији су они славеносрбизми који су на лексичком, а нешто мање и фонетском нивоу славенизми, а на морфолошком нивоу се славенизми и србизми или поддарају, или су, уз мањи број изузетака, србизирани. Славенизми у ужем и ширем смислу се нарочито јављају у оним слојевима лексике аутобиографије којима се изражавају духовни, црквени, интелектуални и административни, дакле апстрактни, а мање и свакодневни садржаји, нпр. именице: Василиј, благодјејанија, благословенијем, у верту, властију, житије, у качеству, у надежди, пјеније, препитаније и др.; придеви: благоговјејин, дјејствителному, мирског („световног“), преосвјашчењејши, церковни, чесњејшом и др.; глаголи: ис(х)одатајствују, се ... напечатала, је опечалила, се состоји, сохраним, удовлѣтворити и др.; прилози: абије, взајимно, далше, паче, соборно и др.; предлози: во, кромје, от (и као део племићке титуле), развје и др.; везници: либо, сирјеч и др.

¹ Д. Е. Стефановић, *Аутобиографија Пејтра Римског 1800–1874*. Свеске Матице српске. Грађа и прилози за културну и друштвену историју, Серија друштвених наука, I, Нови Сад 1986, 5–35.

² А. Младеновић, *О неким њишањима и особинама славеносрпског њиша књижевног језика*. Зборник за филологију и лингвистику, XXI/1, Нови Сад 1978, 105.

³ П. Ивић, Ј. Кашић, *О језику код Срба у раздобљу од 1804. до 1878. године*. Историја српског народа, V/2, Београд 1981, 335–337, 354–360.

У овом прилогу пажњу ћемо обратити само на језик библијских цитата у аутобиографији Римског. Те цитате наводимо оригиналном графичком, као и транслитерисане и транскрибоване савременом српском ћирилицом, упоређујући их са паралелним местима у Вуковом и Стојковићевом српском преводу⁴ Новог завета и у стандардном рускословенском новозаветном тексту⁵.

1. Јеванђеље по Јовану, глава 3, стих 27

Текст код Петра Римског (стр. 26):

„Не можешъ челоѡкъкъ ничесоже ѡримайши, аще ему“ съ вѡше „дано не будеиъ.“

„Не можешъ челоѡјек ничесоже ѡримайши, ашче јему“ свише „дано не будеиъ.“

Вуков превод:

Не може човјек ништа ѡримайши ако му не буде дано с неба.

Стојковићев превод:

Не може челоѡјек ничиша (!) себи ѡприсвојити, ако му не буде дано с неба.

Рускословенски Нови завет:

Не можешъ челоѡјек ѡримайши ничесоже ашче не будеиъ дано јему с н[е]б[е]се.

2. Ефесцима посланица апостола Павла, глава 4, стихови 1–3

Текст код Петра Римског (стр. 33–34):

... мислимъ ... да самъ, ѡ а[п[ост]олу] Павлу, ... свагда онако се владао „као шшо ѡриликуе момъ званию у кои самъ быо ѡозванъ. Са свакомъ ѡнизностию и кројкосиѡю и сѡрильнем ѡриѡећи еданъ другоа у любви. Сѡарајући се држайши единаѡво духа у свезы мира“.

... мислим ... да сам ѡ а[п[ост]олу] Павлу ... свагда онако се владао „као шшо ѡриликује“ мом „званију у који“ сам био „ѡозван. Са сваком ѡнизностију и кројкосиѡију“ и „с ѡриљењем, ѡриѡећи један другоа у ѡубави. Сѡарајући се држайши јединаѡво духа у свези мира“.

Вуков превод:

Молим вас дакле ... да се владаѡе као шшо ѡриликује вашему званју у које сѡе ѡозвани. Са сваком ѡнизностију и кројкосиѡију, с ѡриљењем, ѡриѡећи један другоа у ѡубави. Сѡарајући се држайши јединаѡво Духа у свези мира.

Стојковићев превод:

... увјештавам вас, да живиѡе достојно оноа званија, у које сѡе ѡризовани. Сносиѡе један другоа у ѡубови, со сваким смиреномудријем,

⁴ Библија или Свеѡо ѡисмо Сѡароа и Новоа завјѡта. Преѡео Стари завјет Ђура Даничић, Нови завјет преѡео Вук Стеф[ановић] Караѡић, Београд 1973; *Новый завѡтъ ѡсейода нашею Исуса Христа*. По привоѡу Атанасѡя Стојковича, Лейпцигъ 1834.

⁵ **НОВЫИ ЗАВѢТЪ Г[О]С[ПО]ДА НАШЕГѦ ИИ[СУ]СА ХР[И]СТЯ**. London – Dunstable 1959.

кројосију и долотерјенијем. Сѣарајше се сохрании јединсво духа, сојузом мира.

Рускословенски Нови завет:

Мољу убо вас ... досјојно ходиши званија, в њеже звани бисше. Со всјаким смиренотудријем и кројосију, с долотерјенијем, шерјашче друи друа љубовију. Тшчашчесја бљусиши једињеније д[у]ха в сојузје мира.

3. Тимотију посланица прва апостола Павла, глава 4, стих 12

Текст код Петра Римског (стр. 34):

... и да сам био ... и „уледь вѣрныма у речи, у живлѣну, у любви, у Духу, у вѣры и чистоиши“.

... и да сам био ... и „улед вјернима у речи, у живљењу, у љубови, у Духу, у вери и чистоиши“.

Вуков превод:

... буди улед вјернима у рјечи, у живљењу, у љубави, у духу, у вјери, у чистоиши.

Стојковићев превод:

... но вјерним ѿримјер буди у рјечи, у обожденију, у љубови, у духу, у вјери и чистоиши.

Рускословенски Нови завет:

... образ буди вјерним словом, жсишијем, љубовију, духом, вјероју, чистиојоју.

4. Јеванђеље по Јовану, глава 3, стих 27

Текст код Петра Римског (стр. 34):

Не може човек нишиа ѿримаши ако мѣ не буде дано сѣ неба.

Не може човек нишиа ѿримаши ако му не буде дано с неба.

Вуков превод:

Не може човек нишиа ѿримаши ако му не буде дано с неба.

Стојковићев превод:

Не може человек нишча (!) себи ѿрисвоиши, ако му не буде дано с неба.

Рускословенски Нови завет:

Не можеи человек ѿримаши ничесоже ашче не будейи дано јему с и[e]б[e]се.

5. Коринћанима посланица друга апостола Павла, глава 12, стих 9

Текст код Петра Римског (стр. 34):

... и да „се сила“ божја“ у слабосиши ѿказуе свима“.

... и да „се сила“ божја „у слабосиши ѿказује свима“.

Вуков превод:

... јер се моја сила у слабосиши ѿказује сасвијем.

Стојковићев превод:

... сила моја ѿказује се дјејсвишелна у сѣраганијах.

Рускословенски Нови завет:

... сила бо моја в немошчи совершајейсја.

6. Коринћанима посланица прва, глава 1, стих 27

Текст код Петра Римског (,,,):

... оно „ишћо је слабо ѿредъ свейомъ, оно избра Бої да ѿосрами јако“.

... оно „ишћо је слабо ѿред свейом, оно избра Бої да ѿосрами јако“.

Вуков превод:

... и ишћо је слабо ѿред свијейом оно избра Бої да ѿосрами јако.

Стојковићев превод:

... и слабе је избрао Бої, да ѿосрами силне.

Рускословенски Нови завет:

... и немошчија мира избра Бої, да ѿосрамий крјейкаја.

У цитату 1 (Јов 3,27) Римски донекле парафразира рускословенски библијски стих јер га прилагођава свом тексту и, чини се, наводи га по сећању. У изразу *ничесоже ѿримати* ред речи се не слаже са рускословенским, али се подудара са редом речи у Вуковом преводу. И део стиха *ишче јему свише дано не будей* редоследом речи и коришћењем лексема *свише* („одозго“) уместо израза *с небесе* одступа од рускословенског библијског текста. Наведени зависни део сложене условне реченице код Римског срочен је по страном моделу који се често користи у славеносрпском типу српског књижевног језика.

У цитату 2 (Еф 4, 1–3) делимично су парафразирани одговарајући стихови из Вуковог Новог завета, с тим да су неки изрази славенизирани. Тако се уместо српских облика *званју* и *љубави* у Вуковом тексту, код Римског јављају рускословенски *званију* и *љубови*, што показује славенизацију на лексичком и фонетском нивоу, док се на нивоу морфологије (наставци *-у* и *-и*) два језичка израза подударају. Вукове српске изразе *ѿонизношћу* и *кројкошћу* Римски замењује облицима *ѿонизносћију* и *кројкосћију*. Граматичку основу тих хибридних облика чине речи српског језика *ѿонизносћ* и *кројкосћ*, на које је додат рускословенски наставак једнине инструментала именица женског рода на сугласник *-ију*, што значи да је у основи тих израза заступљена лексика и фонетика српског језичког система, а у наставку рускословенска морфологија. Овакав наставак инструментала именица женског рода на сугласник био је једна од веома честих карактеристика славеносрпског језика, која је имала тенденцију ка нормативности.⁶ У писаном лику *ѿрїлїнемъ* не смо рашчитали као *ње* јер је саставни део српског израза *ѿрїљењем*.

Цитат 3 (1 Тим 4, 12) донекле је парафразираан и, сем облика *љубови* и екавизације (и)јекавских облика, сасвим се слаже са одговарајућим

⁶ А. Младеновић, *Тенденције ка нормативносћи*. Славеносрпски језик, Студије и чланци, Нови Сад 1989, 137.

текстом у Вуковом преводу. Славеносрпски облик *љубови* има иста језичка обележја као и у цитату 2. На пишчев екавски изговор јасно упућују примери *речи* и *свештом* (у цитату 6), које код Вука гласе *рјечи* и *свјећом*. У облицима *вѣрњима* и *вѣры* (према ијекавским облицима *вјерница* и *вјери* код Вука), као и многим другим речима из српског народног језика у аутобиографији *ѣ* има екавску вредност, па су ти облици рашчитани као *верница* и *вери*. На такву двоструку гласовну вредност знака *ѣ* код Римског јасно указују дублетни писани облици: *видѣѣи* – *видеѣи*, *недѣл-* – *недел-*, *наѣослѣѣак* – *наѣослеѣак*. Рускословенска јекавска и српска екавска вредност *ѣ* је карактеристична особина у текстовима писца славеносрпског периода. Писани облик *живѣлѣну* рашчитали смо као *живљењу* према идентичној речи у Вуковом преводу, претпостављајући да је писац погрешно написао *-ну* уместо *-ню*.

У цитату 5 *сасвијем* из Вуковог текста Римски парафразира изразом *свима*, што семантички једва одговара предлошку, али у конкретном случају извесна веза по смислу може да се утврди између два израза.

Поређења су показала да, осим првог делимично парафразираног рускословенског библијског цитата, остали цитати при крају животописа наводе се на основу Вуковог српског превода Новог завета, с тим да су у њима (и)јекавски облици екавизирани, а понски облици из тог превода славенизирани.

Различитост у језичком изразу између првог цитата у ранијем делу аутобиографије и осталих цитата при њеном крају могу исто да упућују на то да животопис аутор није написао „у једном даху“, него је прошло извесно, можда и дуже време између писања дела са цитатом на рускословенском и дела са наводима на српском језику. На могућност да је сразмерно краћи текст аутобиографије исписиван дуже времена већ смо и раније указивали у вези са потезима у његовом писму.

Може се претпоставити да је у писцу аутобиографије после исписивања рускословенског библијског цитата сазрела идеја да цитате из Библије не наводи више на рускословенском, већ на добро разумљивом српском народном језику Вуковог превода. Међутим, он то чини са извесним опрезом, уношењем неколицине славеносрпских елемената у Вуков језик. Тако постиже утисак архаизације цитата, то јест његово приближавање рускословенском и самим тим, у извесној мери, чувања дигнитета библијског текста. То је и разумљиво код свештеника и писца који се деценијама служио рускословенским и славеносрпским језиком. Наведеним поступком се смањује језичка разлика између библијских цитата на народном и основног текста аутобиографије са подоста елемената славеносрпског типа књижевног језика. Славенизацијом текста на српском народном језику Римски је чинио баш супротно од онога што је Захарија Орфелин сто година пре њега настојао да уради, наиме „да се

преводе или посрбљују руски или рускословенски језички елементи, што се чинило с једним циљем: тим поступком достићи потребан степен читаоачеве разумљивости⁷. Ипак, ситнији и ретки покушаји славенизације Вуковог народног језичког израза нису угрожавали разумљивост текста Римског.

С друге стране, користећи као основу за своје библијске цитате Вуков текст на народном језику, а не, рецимо, Стојковићев са многим славеносрпским особинама, за који је сигурно знао још из младости, Римски је ипак отишао корак даље у макар и непотпуном прихватању књижевнојезичког израза са народном основом, који се у време писања аутобиографије већ увелико учвршћивао у многим сферама српског друштва. Он тражи средњи пут између народног језика и рускословенског, који је важио као богослужбени језик, али је то чинио полазећи од Вуковог српског текста. Његови покушаји „славенизације“ неких елемената Вуковог текста, чији прави мотиви не могу сасвим да се докуче, представљају кратку и мање значајну, али занимљиву епизоду у историји превода Светог писма на српски језик. Његови новозаветни цитати, са изузетком првог по реду на рускословенском језику, и поред неколицине покушаја архаизације, наговештавају све већу примену народног језика у Српској цркви.

Као што пример Римског показује, језички израз са српском народном основом, и поред ранијег отпора према Вуковој реформи језика и његовом преводу Новог завета, постепено је прихватао и код српског свештенства, најпре, сигурно, у приватној сфери, а после је полако освајао позиције и у црквеној администрацији, па и у богослужењу. О том процесу мање знамо, али се у литератури указује да се „иницијативе за замену рускословенског српкословенским или српским народним језиком у православном богослужењу јављају најпре на подручју Карловачке митрополије, крајем 60-их и почетком 70-их година XIX века“⁸. Новозаветни цитати на нешто модификованом српском народном језику Петра Римског, шездесетих година тога века, могу се убрајати у предисторију таквих иницијатива.

⁷ А. Младеновић, *Славеносрпски и њих књижевни језик*. Славеносрпски језик, Студије и чланци, Нови Сад 1989, 81.

⁸ К. Кончаревић, *Расправе о бојослужбеном језику у Срба (1868–1969)*. Језик и православна духовност, Студије из лингвистике и теологије језика, Крагујевац 2006, 292.

ЛИТЕРАТУРА

- П. Ивић, Ј. Кашић, *О језику код Срба у раздобљу од 1804. до 1878. године*. Историја српског народа, V/2, Београд 1981, 311–380.
- К. Кончаревић, *Расправе о бојослужбеном језику у Срба (1868–1969)*. Језик и православна духовност. Студије из лингвистике и теологије језика, Крагујевац 2006, 291–306.
- А. Младеновић, *О неким њишањима и особинама славеносрпској њиша књижевној језика*. Зборник за филологију и лингвистику, XXI/1, Нови Сад 1978, 93–112.
- А. Младеновић, *Најомене о њранскријцији и кријичком издавању сѡтарих српских њексѡва из XVIII и XIX века*. Зборник за филологију и лингвистику, XXII/2, Нови Сад 1979, 95–129.
- А. Младеновић, *Славеносрпски језик*. Студије и чланци, Нови Сад 1989.
- Д. Е. Стефановић, *Ауѡбиоѡграфија Пеѡра Римској 1800–1874*. Свеске Матице српске. Грађа и прилози за културну и друштвену историју, Серија друштвених наука, 1, Нови Сад 1986, 5–35.
- С. Стијовић, *Славенизми у Њеѡшевим ѡсничким делима*. Сремски Карловци – Нови Сад 1992.
- Н. И. Толстой, *Истѡрија и стѡрукѡура славјанских језыков*. Москва 1988.

Димитрие Э. Стефанович

**НЕКОТОРЫЕ ЗАМЕЧАНИЯ О ЯЗЫКЕ БИБЛЕЙСКИХ ЦИТАТ В
АВТОБИОГРАФИИ СВЯЩЕННИКА ПЕТРА РИМСКОГО (1800–1874)**

Резюме

В работе речь идет о библейских цитатах автобиографии Петра Римского, сербского священника и писателя, жившего в XIX в. в городе Сэнтэндрэ (Венгрия). Текст автобиографии, написанной в 60-х годах того века, составлен на смешанном сербском народном и славяно-сербском типами литературного языка. Новозаветные цитаты автобиографии, кроме первого на церковнославянском языке, внесены автором из перевода на сербский народный язык Вука Караджича с некоторыми изменениями. К ним относится и внесение в цитаты несколько славянизмов. Их использованием библейский текст на народном языке получает архаичный оттенок, однако применение народного идиома как исходного и основного в цитатах предсказывает его расширение в духовной и церковной сферах сербского общества.